

Ανεμοπετάλιο

Τόμ. 3, Αρ. 3 (2024)

Ανεμοπετάλιο

Η Διδασκαλία της Τέχνης της Βιβλιοδεσίας στη Νεοελληνική εκπαίδευση (1829-1933)

Μάγδα Σουλιώτη

doi: [10.12681/anem.38417](https://doi.org/10.12681/anem.38417)

Copyright © 2024, Μάγδα Σουλιώτη

Άδεια χρήσης [##plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-nd4##](https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-nd4##).

Η Διδασκαλία της Βιβλιοδεσίας στη Νεοελληνική Εκπαίδευση (1829-1933)

Μάγδα Σουλιώτη

Διευθύντρια της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Καλαμάτας

Διδάκτορας της Παιδαγωγικής ΕπιστήμηςEdD

smagdalini@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συσχέτιση βιβλιοδεσίας και ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος μπορεί να φαίνεται νεωτερική, άτοπη ή και άνευ ουσίας για τους περισσότερους, ωστόσο η ιστορική έρευνα στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας έδειξε ότι η βιβλιοδεσία σε παλαιότερους καιρούς αποτέλεσε διδασκόμενο μάθημα της αναπτυσσόμενης τότε νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Στις αρχές του 19ου αιώνα σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη γίνονται πειραματισμοί για τη δημιουργία εθνικής εκπαίδευσης, πειραματισμοί που έχουν σκοπό να λύσουν τα προβλήματα της παραμελημένης λαϊκής εκπαίδευσης.

Ο Καποδίστριας λίγο πριν έρθει στην Ελλάδα ως Κυβερνήτης έζησε από κοντά το μεταρρυθμιστικό κλίμα που είχε αρχίσει να δημιουργείται στην Ευρώπη. Σημαντική θεωρείται η γνωριμία του με δύο μεγάλους παιδαγωγούς του 19ου αιώνα, τον Pestalozzi και τον Fellenberg. Προφανώς ο Καποδίστριας επηρεάστηκε βαθύτατα από τις θεωρίες τους για τον προσανατολισμό της εκπαίδευσης των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων προς την επαγγελματική εκπαίδευση, γεγονός που καταδεικνύεται και από τις ενέργειές του στα εκπαιδευτικά θέματα της Ελλάδας.

Η στροφή προς την επαγγελματική εκπαίδευση οδήγησε στην εισαγωγή του μαθήματος της βιβλιοδεσίας στο σχολείο. Αρχικά, είχε σκοπό να προετοιμάσει όσους ήθελαν να γίνουν επαγγελματίες βιβλιοδέτες, αργότερα διδασκόταν για να μπορούν οι μαθητές να συντηρούν τα δυσεύρετα βιβλία τους και στη συνέχεια, η διδασκαλία της βιβλιοδεσίας καταργήθηκε εντελώς.

Την εποχή, λοιπόν, που ο Καποδίστριας ήρθε στην Ελλάδα ως Κυβερνήτης είχε ήδη μελετήσει το εκπαιδευτικό σύστημα του Pestalozzi και είχε δει την πραγμάτωσή του στα εκπαιδευτήρια του Fellenberg.¹ Όλα αυτά τον επηρέασαν βαθύτατα και επιστρέφοντας στην Ελλάδα προσπάθησε να τα προσαρμόσει στην πραγματικότητα που βρήκε (Πρασσά 1998, σ.106). Μάλιστα, ο Fellenberg -κατά πολλούς ο ίδιος ο Καποδίστριας (Λαμπράκη-Παγανού 1989, σ.51-57)- συνέταξε το υπόμνημα που κατέθεσε στον Τσάρο Αλέξανδρο ο Καποδίστριας για την πολιτογράφηση του συστήματος Fellenberg στην Ελλάδα (Δάφνης 1976, σ.292).

---

¹ Με προσωπικά του έξοδα μάλιστα απέστειλε μικρό αριθμό υποτρόφων στα εκπαιδευτήρια του Fellenberg.

Ο Καποδίστριας φρόντισε για την ίδρυση σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης σε όλες τις επαρχίες του κράτους και προσπάθησε να εισαγάγει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, μιας και δεν επαρκούσαν οι εκπαιδευτικοί για τα σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης. Επιπλέον, ίδρυσε σχολεία μέσης εκπαίδευσης, τα λεγόμενα ελληνικά σχολεία, και δημιούργησε εκπαιδευτήρια επαγγελματικής κατεύθυνσης. Μέσα στο πλαίσιο της επαγγελματικής εκπαίδευσης ίδρυσε και το ορφανοτροφείο αρρένων στην Αίγινα, κατά το πρότυπο Fellenberg, «όπου λειτούργησαν και επαγγελματικά εργαστήρια με σκοπό την εκμάθηση κάποιας βιοποριστικής τέχνης παράλληλα με την απόκτηση γραμματικών γνώσεων» (Πρασσά 1998β, σ.129).

Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να αναφέρουμε ότι ο Καποδίστριας δεν ήταν ο πρώτος που μίλησε για επαγγελματική εκπαίδευση των νέων στην Ελλάδα. Ο Κοραής νωρίτερα είχε τονίσει την ανάγκη να διδάσκονται οι νέοι, μετά τη στοιχειώδη εκπαίδευση, κάποια τέχνη ή κάποιο επάγγελμα για να μάθουν από την παιδική ηλικία να συνεργάζονται με του κοινούς πολίτες και να απολαμβάνουν από κοινού τα πολιτιστικά αγαθά.

Θεωρούσε ο Κοραής ότι είναι έργο της πολιτείας να εμποδίσει την αεργία και να φροντίσει για την καλή ανατροφή των νέων, έτσι ώστε όλοι τους να διδαχθούν ένα επάγγελμα που θα διεγείρει την ορμή τους προς την εργασία. Μάλιστα, πίστευε ότι ο επαγγελματικός προσανατολισμός των νέων δεν είναι μόνο έργο των γονιών, αλλά και των δασκάλων, οι οποίοι πρέπει να ανακαλύψουν τις κλίσεις και τα ταλέντα του κάθε παιδιού. Κατά την γνώμη του, δύο είναι τα μέσα που θα ευδαιμονίσουν την κοινωνία, το λογικό και τα δύο χέρια του ανθρώπου. Επιπλέον, δήλωνε ότι «όστις ζητεί την αρετήν αλλού παρά εις το επάγγελμά του, την ζητεί όπου ποτέ δεν θέλει την ευρείν» (Σταματάκη 1988, σ.53-55).

Για να επιτευχθούν οι παραπάνω σκοποί ο Καποδίστριας δημιούργησε κρατικά εκπαιδευτικά ιδρύματα τα οποία χρηματοδοτούνταν από ή μέσω της κυβέρνησης. Τα κρατικά αυτά ιδρύματα, που σκοπό είχαν πέρα από την στοιχειώδη μόρφωση να προσφέρουν και επαγγελματική κατάρτιση στους μαθητές τους, ήταν τα εκπαιδευτήρια της Αίγινας, το «Πρότυπον Αγροκήπιον» στην Τίρυνθα, το «Κεντρικόν Πολεμικόν Σχολείον» στο Ναύπλιο και το «Εκκλησιαστικό Σχολείον» στον Πόρο (Μαυροσκούφης 1996, σ.132).

Από τα εκπαιδευτήρια της Αίγινας -Ορφανοτροφείο, Πρότυπο, Κεντρικό και Προκαταρτικό- μόνο το Ορφανοτροφείο σχετιζόταν με την απόκτηση άμεσης επαγγελματικής κατάρτισης. Στα υπόλοιπα εκπαιδευτήρια συνέχιζαν τις σπουδές τους όσοι μαθητές ήταν άριστοι.

Μία από τις πρώτες φροντίδες του Καποδίστρια ήταν η περίθαλψη και η διαπαιδαγώγηση των ορφανών και άπορων παιδιών της πατρίδας του. Για τον σκοπό αυτό συγκεντρώνει, όπως ακριβώς είχε κάνει και ο Pestalozzi, τα ορφανά από τους δρόμους για να τους δώσει μια πρώτη στοιχειώδη παιδεία.

Αρχικά τα παιδιά στεγάζονται στο Ναύπλιο και στον Πόρο, έπειτα όμως ο Καποδίστριας με δωρεές φιλελλήνων αποφασίζει να χτίσει στην Αίγινα ένα οίκημα για τη μόνιμη στέγαση του Ορφανοτροφείου. Η ανέγερση του κτιρίου τελειώνει τον Ιανουάριο του 1829 και σταδιακά εγκαθίστανται 500 ορφανά.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στα τυπογραφεία του αγώνα και ως το 1830 δεν υπάρχουν έμπειροι τεχνίτες για να δέσουν τα βιβλία (Λέγγας 1998, σ.16). Επομένως, η έλλειψη αυτή οδήγησε στο να συμπεριληφθεί η τέχνη της βιβλιοδεσίας στα μαθήματα του Ορφανοτροφείου.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (1829)

Τον Μάιο του 1829 η επιτροπή που ασχολιόταν με τα θέματα του Ορφανοτροφείου, σύμφωνα με το ΙΕ΄ άρθρο, του 14ου διατάγματος του Κυβερνήτη, υπέβαλε λεπτομερέστατο σχέδιο για την οργάνωση της λειτουργίας του Ορφανοτροφείου στην Αίγινα, που η ανέγερση του κτιρίου του είχε περατωθεί στα τέλη του 1828 (Κούκκου 1992, 59).

Με το νέο αυτό σχέδιο για τη λειτουργία του Ορφανοτροφείου, καθοριζόταν και η δημιουργία και οργάνωση των διαφόρων εργαστηρίων, στα οποία θα εκπαιδεύονταν οι μαθητές του Ορφανοτροφείου. Οι μαθητές θα είχαν τη δυνατότητα να καταρτιστούν σε μια τέχνη που προτιμούσαν, έτσι ώστε όταν αποφοιτούσαν από το ορφανοτροφείο, εκτός από τις άλλες γνώσεις που θα είχαν αποκτήσει, να είχαν εξασφαλίσει και ένα μέσο βιοπορισμού.

Μάλιστα, για να βοηθήσει περισσότερο τους μαθητές ο Καποδίστριας σε αυτή τους την προσπάθεια, ζήτησε από τον Έφορο να υποβάλει σχέδιο κανονισμού με το οποίο θα δίνονταν σε κάθε μαθητή, μετά την εκπαίδευσή του ένα μικρό κεφάλαιο με το οποίο θα μπορούσε να ξεκινήσει την επιχείρησή του. Έτσι, με την αποφοίτησή τους από τη σχολή, οι μαθητές θα ήταν σε θέση να στήσουν αμέσως μια μικρή επιχείρηση και να κερδίσουν τα προς το ζην.

Στο ορφανοτροφείο ιδρύθηκαν διάφορα εργαστήρια, торνευτικής, πλεκτικής, ξυλουργικής, σκυτοτομικής,² ραπτικής, τυπογραφίας κ.ά. Για πρώτη φορά αναφέρεται η ίδρυση εργαστηρίου με τίτλο «Βιβλιοδετικών». Σκοπός του εργαστηρίου αυτού θα ήταν να δένονται τα βιβλία της Βιβλιοθήκης, καθώς και όλα τα βιβλία που θα εκδίδονταν από το Εθνικό Τυπογραφείο. Έτσι, οι μαθητές του εργαστηρίου θα είχαν τη δυνατότητα να κάνουν πρακτική άσκηση σε πραγματικές συνθήκες.

Με επιστολή του στις 22 Οκτωβρίου του 1829 ζητά από τον Γάλλο φιλέλληνα τυπογράφο Φιρμίνο Διδότο (Didot) κάποιον Ευρωπαίο βιβλιοδέτη για να εκπαιδεύσει το προσωπικό που θα δίδασκε το μάθημα της βιβλιοδεσίας. «Να έλθω προς ημάς» γράφει ο Καποδίστριας «και βιβλιοδέτης μετά της αναγκαίας ύλης. Τότε τον βάλλω πλησίον του Ορφανοτροφείου και όσοι των μαθητών δεν κλίσουσιν

---

² Κατεργασίας δέρματος

εις τα γράμματα, μανθάνουσι την τέχνην, καθώς ευδοκίμουςιν ήδη τινές εργαζόμενοι εις το τυπογραφείον» (Λέγγας 1998, 16).

Οι μαθητές του ορφανοτροφείου βέβαια, δεν ήταν υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν μια τέχνη. Σύμφωνα με τον κανονισμό αυτό εξαρτιόνταν από την απόδοση τους στα μαθήματα. Οι άριστοι μαθητές, είχαν τη δυνατότητα να απαλλαχθούν από την υποχρέωση εγγραφής τους σε ένα από τα εργαστήρια και να προβιβαστούν στην ανώτερη βαθμίδα του Διδασκαλείου.³

Οι μαθητές που έδειχναν ιδιαίτερη πρόοδο στα εργαστήρια, έπαιρναν υποτροφίες για να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο εξωτερικό, με κυριότερο προορισμό τη Γαλλία από την οποία προμηθεύονταν και τα εργαλεία της δουλειάς τους. Το εργαστήριο του Φιρμίνου Διδότου, γνωστού φιλέλληνα και φίλου του Κοραή, δέχονταν πολλούς Έλληνες βιβλιοδέτες και τυπογράφους (Βαλάσης, 1998, σ.30).

Το μεγάλο όμως, ενδιαφέρον του Καποδίστρια για την παιδεία φαίνεται και από την ίδρυση Εθνικού Τυπογραφείου στην Αίγινα, το οποίο εξέδιδε μεταξύ άλλων και το φιλολογικό περιοδικό *Αιγιναία*, καθώς και από τη συγκρότηση Βιβλιοθήκης, όπου συγκεντρώνονταν βιβλία που εκδίδονταν από το Εθνικό Τυπογραφείο και βιβλία από συνεισφορές των Ελλήνων της διασποράς (Πρασά 1998, σ.130). Κοντά σε αυτά, ιδρύθηκε και Εθνικό Μουσείο για την περισυλλογή των αρχαιοτήτων.⁴

Τον Νοέμβριο του 1829, ο Καποδίστριας διορίζει Έφορο του Ορφανοτροφείου της Αίγινας τον Ανδρέα Μουστοξύδη, παλιό γνώριμο και φίλο του από την Κέρκυρα⁵. Ανάμεσα στα καθήκοντα του Μουστοξύδη περιλαμβάνονταν 1) να ιδρύσει και να οργανώσει την Εθνική Βιβλιοθήκη και 2) να ιδρύσει και να οργανώσει το πρώτο κρατικό Τυπογραφείο και Λιθογραφείο που θα αναλάμβανε την παραγωγή των βιβλίων για τα σχολεία και για τον υπόλοιπο λαό.⁶

Στις 17 Οκτωβρίου 1830 ο Μουστοξύδης στέλνει αναφορά στη Γραμματεία των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Παιδείας, με αποκλειστικό θέμα τις ανάγκες του «εργαστηρίου βιβλιοδεσίας»⁷ και τον βιβλιοδέτη Νικόλαο Πατεράκη. «Επειδή μ' έδωκε την άδεια η Αυτού Εξοχότης ο Κυβερνήτης δια εγγράφου του χωρίς αριθμόν, χρονολογημένου εξ Αιγίνης 27 Απριλίου και δι' ετέρου του υπ' αρ. 211, 3 Σεπτεμβρίου 1830, να κάμω να έλθει εκ Βενετίας ο νέος Νικόλαος Πατεράκης, γνωρίζων την βιβλιοδετικήν τέχνην, και έπειτα να τον καταστήσω εις το Ορφανοτροφείον, νομίζω χρέος μου να κάμω τας ακόλουθους παρατηρήσεις:

»Ο βιβλιοδέτης ούτος έλαβε μίαν μικράν μηνιαίαν βοήθειαν δια ένα χρόνον από τον Κυβερνήτην εις την Βενετίαν, δια να μάθη την τέχνην. Εις αυτήν την βοήθειαν, έπρεπε να προσθέσω μίαν πληρωμήν ή ανταμοιβήν εις τον διδάσκαλόν του, από 10 φοίνικας τον μήνα, το οποίον εις ένα χρόνον

---

³ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Υπουργείον Παιδείας, φακ.19, του 1829, και Δασκαλάκη Α., 1968, 251

⁴ Τιβέριος 2002

⁵ Για τις σχέσεις Καποδίστρια – Μουστοξύδη, βλ. Νικοκάβουρα 1965, σ.20-22

⁶ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 16 Νοεμβρίου 1829, αριθ. 76, νήφισμα β'.

⁷ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Υπουργείον Παιδείας, φακ. 32, αριθ. εγγράφου 547.

συμπληρώνει φοίνικας 120. Έπρεπεν επομένως να χορηγήσω εις τον Βιβλιοδέτην τα μέσα δια να μετακομισθή εκ Βενετίας εις την Αίγιναν, μετά των εργαλείων του, το οποίον έφερεν εν άλλον έξοδον από 80 φοινίκας.

»Ο τεχνίτης ούτος ήθελε, μολοντούτο, διατρίβει παντάπασιν αργός εις την Αίγιναν, αν δεν ήτο συντροφευόμενος με τας μηχανάς και τα αναγκαία εργαλεία του. Τον προμήθευσα λοιπόν με μίαν συλλογήν, ήτις είναι περιγραμμένη εις τον εδώ εσώκλειστον κατάλογον. Ταύτην ημπόρεσα να αγοράσω ευθηνά, ως ανήκουσαν εις άλλον τινά βιβλιοδέτην, δηλαδή προς 390 φοινίκας και μένει εις την Κυβέρνησιν, εις μερικήν της ιδιοκτησίαν.

»Έπρεπεν ακόμη να τον προμηθεύσω [τον βιβλιοδέτην] με τινά χρωματισμένα χαρτιά, χαρτώνας, δέρματα δια να ημπορεί ευθύς να τα βάλει εις πράξιν, αν του εδιωρίζετο εργασία. Και αυτά επροξένησαν δαπάνην 78 φοινίκων. Ούτω καταστηθέντος του εργαστηρίου εντός του Ορφανοτροφείου και εις την φροντίδα του βιβλιοδέτου παραδοθείσης της εκπαιδεύσεως τριών ορφανών, προβάλλω να δοθή εις τον αυτόν [βιβλιοδέτην] η τράπεζα εντός του καταστήματος [του Ορφανοτροφείου] και 100 γρόσια το μήνα.

»Χρέος του θέλει είσθαι, εκτός της εκπαιδεύσεως των νέων, να δένει και όλα τα βιβλία της Κυβερνήσεως και όσα άλλα ανήκουσιν εις την δημόσιαν εκπαίδευσιν. Εάν θεωρηθή, έως εις ποίαν ποσότητα ανέβει κατά τούτον τον μήνα ο λογαριασμός του Διευθυντού Τυπογραφίας εις δετικά [των βιβλίων] και αν ομοίως θεωρηθή το πολύ πλήθος των εις τα στοιχειώδη σχολεία αναγκαιούντων βιβλίων, στοχάζομαι ότι δεν θέλει φανή εις την Κυβέρνησιν υπερβολικόν το μηνιαίον τούτο, και ότι συμφέρει πάντοτε καλύτερα τούτο παρά να του πληρώνεται από φοράν εις φοράν η εργασία. Και μιλώ εκ της πείρας, την οποίαν εγώ μόνος έκαμα τον τελευταίον τούτο μήνα, δια διάφορα βιβλία δεθέντα παρ' αυτού δια το ορφανοτροφείον και τα άλλα αλληλοδιδασκτικά Σχολεία.

»Ο Βιβλιοδέτης χρειάζεται προσέτι πολλά πράγματα δια να ημπορέσει να μεταχειρισθή δια τα προς χρήσιν των δημοσίων Σχολείων κατά καιρούς τυπωνόμενα βιβλία. Πέμπω αυτών την σημείωσιν κατά την δια ζώσης φωνής δοθείσαν μοι διαταγήν της Α.Ε. του Κυβερνήτου και ας ευαρεστηθεί η Κυβέρνησις να με αναγγείλει εάν πρέπει να τα παραγγείλωμεν:

»Παχυχάρτης ημίσεως (sic) και μιας
και ημίσεως λίρας, λίραι 2000,
προς 6 γαλλικά σολδία η λίρα φρ. 600

Κυματοχάρτης (carta acqua)
Φύλλα 1000, προς εκατοστά 12
το φύλλον φρ. 120

Ριζόμορφος χάρτης (carta radice),
500, προς εκατοστά 20 το φύλλον φρ. 100

Μαροκινοχάρτης διαφόρων χρω-
μάτων φύλλα 100, προς εκατοστά 45
το φύλλον φρ. 45

Δέρματα 120, προς 3 φράγκα
το δερμα φρ.360

50 βιβλιάρια χρυσωμένα,
προς φρ. 2 το βιβλιάριον φρ.100

Φράγκα 1325

Εν Αιγίνης, 17 Οκτωβρίου 1830
Α. Μουστοξύδης».

Έτσι, ο Α. Μουστοξύδης, στις 8 Δεκεμβρίου του 1830, κατέθεσε τον πίνακα της μισθοδοσίας για τον Οκτώβριο μήνα του προσωπικού των σχολείων που διηύθυνε και των εργαστηρίων.⁸ Ο υπεύθυνος του εργαστηρίου βιβλιοδεσίας, ο βιβλιοδέτης Νικόλαο Πατεράκη, για τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο μήνα «έλαβε φοίνικας 80».

Με σχετική αναφορά του, ο Α. Μουστοξύδης, δίνει πληροφορίες στην «επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδύσεως Γραμματεϊαν»⁹ για τα σχολεία και «τα εργαστήρια διαφόρων τεχνών». Μεταξύ άλλων αναφέρει ότι όσοι οικότροφοι του Ορφανοτροφείου δείχνουν ότι έχουν ικανότητα στα γράμματα, τους δίνεται η δυνατότητα να φοιτήσουν σε άλλα σχολεία, όπως στο Κεντρικόν Σχολείον της Αίγινας.

Σχετικά με τα εργαστήρια αναφέρει ότι πολλοί μαθητές δείχνουν ενδιαφέρον για τις τέχνες που μαθαίνουν σε αυτά, κυρίως για τα γεωργικά και τα ναυτικά. Άλλοι υπότροφοι «καταγίνονται εις την

---

⁸ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Σχολικά, φακ.34B, Υπουργείον Παιδείας.

⁹ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 18 Φεβρουαρίου 1831, αριθ. 13, σελ. 61-64

χρυσοχοϊκήν, σκυτοτομικήν, φαρμακοπωλείον, τυπογραφείον [...] καταγίνονται δε εις την βιβλιοδετικήν».¹⁰

Ο Μουστοξύδης φαίνεται όμως, ότι παρουσιάζει τα πράγματα καλύτερα από ό,τι ήταν στην πραγματικότητα. Η αλήθεια είναι ότι το Ορφανοτροφείο αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα. Σε μια αναφορά του προς την αρμόδια γραμματεία, ο ίδιος γράφει ότι «Υποτρόφων πολλών η φύσις είναι ή πονηρά ή τελείως ηχρειωμένη και η επιθυμία πολλών άλλων να περιφέρονται αργοί, δια να μην απαριθμήσω περισσότερα άτοπα, είναι τόσο σφοδρά, ώστε γίνονται μάταιοι όλοι οι κόποι να τους μετατρέψη τις εις την οδόν της αρετής». Επιπλέον, κάποιιοι από τους μαθητές επιθυμούν να επιστρέψουν στις οικογένειές τους ή έχουν προβλήματα με τους δασκάλους τους, ενώ μόνο δεκαπέντε παιδιά παρακολουθούν τα εργαστήρια του Ορφανοτροφείου από τα οποία μόνο τέσσερα τη βιβλιοδετική τέχνη (Μαυροσκούφης 1996, σ.137).

«Η Κυβέρνηση», αναφέρει ο Μουστοξύδης «προβέπουσα ότι δεν αρκεί μόνον να μανθάνουν οι υπότροφοι τας τέχνας αλλά και ότι πρέπει να τας βάλλωσιν εις πράξιν, δια να πορίζωνται εξ αυτών εντίμως τα προς ζωήν, διέταξε χάριν των εντός και εκτός του Ορφανοτροφείου διδασκομένων αυτών να αποταμιεύεται κατά μέρος δι' έναν έκαστον κατά πάσαν εβδομάδα εις φοίνιξ δια να συμπληρωθεί εν κεφάλαιον, το οποίον θέλει τους χρησιμεύσει, αφού εκμάθουν την τέχνην, εις πορισμόν των επιτηδείων εις αυτήν εργαλείων».

Ο Ιωάννης Καποδίστριας αποδέχτηκε πλήρως όλες τις προτάσεις του Μουστοξύδη και την 1^η Ιανουαρίου 1831 εξέδωσε το υπ' αριθ. 1735 διάταγμα, που αφορούσε τους μαθητές όλων των εργαστηρίων.¹¹

«Επιθυμούντες να ενθαρρύνωμεν τους ενασχολούμενους εις τας τέχνας και εργόχειρα υποτρόφους του Ορφανοτροφείου παίδας, διατελούντας υπό την προστασίαν την Κυβερνήσεως. Θέλοντας εν ταυτώ να προπαρασκευάσωμεν εις αυτούς τα αναγκαία εις την τέχνην ή το εργόχειρον μέσα, δια να πορίζωνται οικόθεν τα αναγκαία. Έχοντες υπόψιν την περί του αντικειμένου τούτου διαταγήν υπ' αρθ. 1211 προς τον πρόεδρον του Ορφανοτροφείου και το οποίο καθυπέβαλε περί τούτου σχεδίον:

Διατάττομεν:

Άρθρον 1^{ον}: Προσδιορίζεται δια τους διδασκομένους τέχνην τινά βιομηχανικήν ή εργόχειρον παίδας του Ορφανοτροφείου (Μουσικής, Ραπτικής, Τυπογραφίας, Βιβλιοδετικής, Ξυλουργικής, Σιδερικής, Υποδηματικής και Αρτοποιίας) υπό την προστασίαν όντες της Κυβερνήσεως, είτε εντός είτε εκτός του κατοικήματος, εις φοίνιξ εις τον καθ' ένα καθ' εβδομάδα.

Άρθρον 2^{ον}: Εκ του φοινίκος τούτου θέλει δίδεται κατά πάσαν εβδομάδα εις έκαστον δέκα λεπτά.

Άρθρον 3^{ον}: Το συμποσούμενον των φοινίκων τούτων αφαιρουμένον αφ' εκάστου δέκα λεπτών - άρθρον 2- αριθμούμενον από της σήμερον, της 1^{ης} του Ιανουαρίου 1831, μέχρι της εποχής καθ' ην

---

¹⁰ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 18 Φεβρουαρίου 1831, αριθ. 13, σελ. 61-64

¹¹ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Σχολικά, φακ.35B, Υπουργείον Παιδείας

τελειοποιηθέντες και δοκιμασθέντες θέλουν κριθῆ ἱκανοί να προμηθεύσουν ἀφ' εαυτῶν τα ἀναγκαία, δια της ὁποίας ἐδιδάχθησαν τέχνης ἢ ἐργοχείρου -καὶ φρόνημα τίμιον κατὰ τα ἄλλα- λογίζεται ὡς κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον θέλει δίδεται εἰς τὸν καθ' ἓνα παρὰ της Κυβερνήσεως, ὡς ἀνωθεν, δια να προμηθεύσει τα ἀναγκαία εἰς τὴν τέχνην ἢ τὸ ἐργόχειρον μέσα.

Ἄρθρον 4^{ον}: Ὁ πρόεδρος τοῦ Ὀρφανοτροφείου θέλει καθυποβάλλει εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν πρὸς τὸ παρὸν ἐνασχολουμένων εἰς τέχνας ἢ ἐργόχειρα ὀρφανῶν, σημειῶν τὴν ἐποχὴν ἀφ' ἧς ἤρχισεν ἕκαστος να διδάσκεται, τὰς προόδους καὶ τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 5^{ον}: Ὁ ἴδιος θέλει ἀναφέρει ἀκολουθῶς εἰς τὴν Κυβέρνησιν, εἰάν τις τῶν ὀρφανῶν, ἔχων κλίσιν να διδαχθῆ τέχνην τινὰ ἢ ἐργόχειρον θέλει να προστεθῆ εἰς τὸν κατάλογον τούτου.

Ἄρθρον 6^{ον}: Ἐπικυρωθέντος παρὰ της Κυβερνήσεως τοῦ καταλόγου, ἄρθρον 4, 5, ὁ πρόεδρος τοῦ Ὀρφανοτροφείου θέλει γνωστοποιήσῃ εἰς τοὺς ἐγκριθέντας τὸ παρὸν διάταγμα, τοῦ ὁποῖου τὴν ἐκτέλεσιν ἐπιφορτίζεται ὁ ἴδιος.

Ἄρθρον 7^{ον}: Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ της Δημοσίου Παιδείας Γραμματεὺς να ἐνεργήσῃ ὅ,τι ἐκ τῶν καθηκόντων του.

Ἐν Αἰγίνῃ, τῆ 1^η Ἰανουαρίου 1831

ὁ Κυβερνήτης».

Σε ἄλλη ἀναφορὰ τοῦ Μουστοξύδη, στὶς 31 Ἰανουαρίου τοῦ 1831, πρὸς τὴν Γραμματεῖαν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ της Δημοσίου Παιδείας, ἐνημέρωνε τὸν Κυβερνήτη ὅτι ὁ γάλλος πρέσβης στὴν Ἑλλάδα τοῦ ζήτησε ὀνομαστικὸν κατάλογο τῶν μαθητῶν τοῦ ἐργαστηρίου «δια τὴν ἀνατροφή τῶν ὁποῖων ὁ βασιλεὺς της Γαλλίας ἐπροσδιώρισε μίαν ποσότητα» χρημάτων.¹² Με τὸ ἐγγράφο αὐτὸ γίνονται γνωστὰ τὰ ὀνόματα τεσσάρων μαθητῶν τοῦ ἐργαστηρίου βιβλιοδεσίας, ποὺ βρίσκονταν μετὰ τῶν μαθητῶν «βιβλιοδέται οἱ: Θεόδωρος Φήφας, 16 ἐτῶν, Σπαρτιάτης, Ἰωάννης Τσίγκας, 16 ἐτῶν, Στερεοελλαδίτης, Ἐλευθέριος Ἀπελεύθερος, 13 ἐτῶν, Κρης, Δημήτριος Χαρίλαος, 14 ἐτῶν, Πατρεύς». Οἱ παραπάνω μαθητὲς παρακολουθοῦσαν τὸ ἐργαστήριον «βιβλιοδετικής» ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Νικόλαου Πατεράκη, ὁ ὁποῖος σπούδασε με ὑποτροφία τὴν τέχνην της βιβλιοδεσίας στὴ Βενετία.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1931, ὁ Α. Μουστοξύδης συντάσσει νέα ἀναφορὰ¹³ πρὸς τὴν Γραμματεῖαν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίου Παιδείας, στὴν ὁποία ἐκθέτει τὶς ἐνέργειες ποὺ ἔκανε σύμφωνα με τὶς ἐντολὰς τοῦ Κυβερνήτη, γιὰ να παραγγεῖλει ἀπὸ τὴ Βενετία υλικὸ γιὰ τὸ ἐργαστήριον Τυπογραφίας.

Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ὁ Καποδίστριας τοῦ ζητοῦσε να εἰδοποιήσῃ τοὺς μαθητὲς ποὺ σπούδαζαν στὴ Βενετία με ὑποτροφία ὅτι λόγω ἐλλείψεως τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων, ὁ Κυβερνήτης θα σταματοῦσε

---

¹² Γενικὴ Ἐφημερὶς της Ἑλλάδος, 21 Ἀυγούστου 1829, σελ. 239.

¹³ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Ὑπουργεῖον Παιδείας, Σχολικὰ, φακ.41, ἀριθ. Ἐγγράφου 749

τη χορηγία του. Οι μαθητές αυτοί ήταν τέσσερις, ένας από αυτούς ήταν και ο Νικόλαος Πατεράκης που αναφέρθηκε προηγουμένως.

Η δολοφονία του Καποδίστρια, στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831, και η αναρχία που επικράτησε, εκτός από τις ανυπολόγιστες πολιτικές και διπλωματικές συνέπειες, είχε σοβαρές επιπτώσεις και στην εκπαίδευση. Το Ορφανοτροφείο και όλα τα εργαστήρια -και της βιβλιοδεσίας- λειτουργούσαν με τεράστια προβλήματα και δυσκολίες (Κούκκου, 1992).

Τον Απρίλιο του 1832 ο Α. Μουστοξύδης υπέβαλε οριστικά την παραίτησή του, από όλες τις κρατικές θέσεις που κατείχε, «ένεκα του ψυχικού άλγους και της ανεπανορθώτου απωλείας» και γύρισε στην Κέρκυρα την ιδιαίτερη πατρίδα του. Στη θέση του Μουστοξύδη διορίζεται ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ο οποίος συνέταξε και την «Καταγραφήν των εργαλείων του Βιβλιοδετικού Εργαστηρίου»¹⁴ πράγμα που σημαίνει ότι για πρώτη φορά γίνεται γνωστός ο εξοπλισμός του εργαστηρίου βιβλιοδεσίας.

Τον Ιανουάριο του 1834, το Ορφανοτροφείο της Αίγινας έκλεισε οριστικά «ελλείψει αρχιτεχνιτών». Με απόφαση της Κυβέρνησης το Ορφανοτροφείο μεταφέρθηκε στο Νάυπλιο, την τότε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, όπου υπήρχαν περισσότερα μέσα για τη λειτουργία των εργαστηρίων και της τέχνης της βιβλιοδεσίας (Κούκκου, 1992).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) **Βαλάσης 1995:** Βαλάσης Διονύσης, «Η τέχνη της βιβλιοδεσίας», Νέο Επίπεδο, τ. 20-21, Άνοιξη 1995, σ.45-47
- 2) **Δάφνης 1976:** Γρηγόριος Δάφνης, *Ιωάννης Καποδίστριας, Η γένεση του Ελληνικού Κράτους*, Ίκαρος, Αθήνα 1976.
- 3) **Κούκκου 1992:** Ελένη Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η παιδεία (1827 – 1832). Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αιγίνης*, Αθήνα 1992.
- 4) **Λαμπράκη – Παγανού 1989:** Αλεξάνδρα Λαμπράκη – Παγανού, *Το υπόμνημα του Ιωάννη Καποδίστρια για τα Εκπαιδευτήρια Howfyl*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1989
- 5) **Λέγγας 1995:** Μπάμπης Λέγγας, *Περί βιβλιοδεσίας*, Σύλλογος Εκδοτών – Βιβλιοπωλών Αθηνών, Αθήνα 1995.
- 6) **Μαυροσκούφης 1996:** Δημήτρης Μαυροσκούφης, *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1821-1832*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1996.
- 7) **Νικοκάβουρα 1965:** Αγαθή Νικοκάβουρα, *Ο Ανδρέας Μουστοξύδης και η παιδεία*, Κέρκυρα 1965
- 8) **Πρασά 1998:** Αννίτα Πρασά, *Ιωάννης Καποδίστριας, ο αναγεννώμενος Φοίνιξ (1776-1831)*, Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα, 1998.
- 9) **Σταματάκη 1988:** Ελπινίκη Σταματάκη, *Πεσταλότσι και Κοραής: Συγκριτική Παιδαγωγική Έρευνα*, Ολυμπία, Αθήνα 1988.
- 10) **Τιβέριος 2002:** Μιχάλης Τιβέριος, «Ο Καποδίστριας, ο Μουστοξύδης και οι αρχαιότητες», *Το Βήμα - Νέες Εποχές*, 24/03/2002.

ΠΗΓΕΣ

1. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Υπουργείον Παιδείας, φακ.19, του 1829, και Δασκαλάκη Α., 1968, 251
2. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Υπουργείον Παιδείας, φακ. 32, αριθ. εγγράφου 547.
3. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Σχολικά, φακ.34B, Υπουργείον Παιδείας.
4. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Σχολικά, φακ.35B, Υπουργείον Παιδείας
5. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Υπουργείον Παιδείας, Σχολικά, φακ.41, αριθ. Εγγράφου 749

---

¹⁴ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Υπουργείον Παιδείας, Σχολικά, φακ. 48

6. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Υπουργείον Παιδείας, Σχολικά, φακ. 48
7. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 18 Φεβρουαρίου 1831, αριθ. 13, σελ. 61-64
8. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 16 Νοεμβρίου 1829, αριθ. 76, ψήφισμα β΄.
9. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 21 Αυγούστου 1829, σελ. 239.
10. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 18 Φεβρουαρίου 1831, αριθ. 13, σελ. 61-64